

8. Кравченко А. И. Поп-музыка // Культура и культурология : словарь / сост. и ред. А. И. Кравченко. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – С. 684.

9. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів / О. С. Мельничук. – К. : Українська радянська енциклопедія, 1974. – 776 с.

10. Набок И. Л. Идеологическая функция музыки / И. Л. Набок. – Л. : Музыка, 1987. – 76 с.

11. Поплавський М. М. Шоу-бізнес: теорія, історія, практика : підручн. для студ. вищ. навч. закл. культури і мистецтв / М. М. Поплавський. – К., 2001. – 559 с.

12. Різник О. Музыка / О. Різник // Нариси української популярної культури. – К. : УЦКД, 1998. – С. 439-451.

13. Уварова Є. Эстрадный театр: миниатюры, обозрения, мюзик-холлы (1917-1945) / Є. Уварова. – М. : Искусство, 1983. – 320 с.

14. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / Д. Н. Ушаков. – Режим доступа : <http://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=87698>.

15. Федорцова А. А. Современная вокальная эстрадная музыка: проблемы терминологии в Белорусском искусствоведении [Электронный ресурс] / А. А. Федорцова. – Режим доступа : http://academicicon.ru/publ/iskusstvovedenie_muzyka_fedorcova_a_a_sovremennaja_vokalnaja_ehstradnaja_muzyka_problemy_terminologii_v_belorusском_iskusstvovedenii/11-1-0-258

Дата надходження до редакції: 17.06.2014 р.

МАТЕРІАЛИ КОНГРЕСУ ПОСЛІДОВНИКІВ ІДЕЙ А. С. МАКАРЕНКА «ЦІННІСНО-ТРУДОВА ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ТА МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ В ДИТЯЧОМУ КОЛЕКТИВІ А. С. МАКАРЕНКА»

УДК 371.4

Володимир ВЕРБИЦЬКИЙ,
доктор педагогічних наук, професор,
старший науковий співробітник
Інституту проблем виховання НАПН України,
директор Національного еколого-натуралістичного центру
учнівської молоді МОН України

ПРОВІДНІ ІДЕЇ ПЕДАГОГІКИ А. С. МАКАРЕНКА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ВИХОВАННЯ

У статті розкривається суть педагогічної системи А. С. Макаренка, проаналізовані основні принципи, методи та засоби виховання крізь призму педагогіки А. С. Макаренка, окреслені роль учителя в суспільстві та шляхи формування педагогічної майстерності.

Ключові слова: виховання, педагогічна майстерність, принцип системи перспективних ліній, принцип паралельної дії.

В статті розкривається суть педагогічної системи А. С. Макаренка, проаналізовані

основные принципы, методы и средства воспитания сквозь идеи педагогики А. С. Макаренко, описана роль учителя в обществе и пути формирования педагогического мастерства.

Ключевые слова: воспитание, педагогическое мастерство, принцип системы перспективных линий, принцип параллельного действия.

The article reveals the essence of A. S. Makarenko pedagogical system. It analyzes general principles, methods and means of Makarenko's education are analyzed, and outlines teacher's role in society and ways of obtaining pedagogical skills.

Key words: education, teaching skills, the principle of perspective lines system, the principle of parallel action.

Сьогодні наші уявлення про суспільні процеси та різні історичні особистості змінюються радикальним чином. Це обумовлює необхідність поглиблення, уточнення, а інколи й перегляду багатьох концепцій, у тому числі і в педагогіці.

Найважливішим завданням є нове прочитання А. С. Макаренка і на цій основі – подальший розвиток його ідей. Нові відомі факти біографії А. С. Макаренка, його вислови, архівні матеріали, службові документи — все це дозволяє стверджувати: особистість А. С. Макаренка і значення його соціально-педагогічних ідей не були до цих пір нами оцінені в належній мірі.

Значення його ідей виходить далеко за рамки педагогіки, ці ідеї можуть бути орієнтирами у вирішенні сучасних соціальних, економічних, правових проблем нашого суспільства.

Педагогічна система А. С. Макаренка багатогранна. Вона вивчається макаренкознавцями усього світу в різних аспектах. Значна кількість питань пов'язана із оцінкою особистості А. С. Макаренка як педагога та аналізом його педагогічних поглядів. Цю проблему досліджують педагоги і психологи світу – Д. Данстен (Великобританія), П. Рокушфалві (Угорщина), Ф. Пагаки (Угорщина), В. Зюнкель, З. Вайтц, Г. Хілліг, Л. Фрезе (Німеччина), М. Біблюк, А. Левін (Польща), Г. Б. Волков, І. П. Иванов, Л. І. Грищенко, В. В. Кумарін, А. А. Фролов (Росія), Р. Едвардз (США), К. Мурто (Фінляндія), Л. Пеха (Чехія). Значний внесок у розвиток макаренкознавства зробили українські вчені Н. В. Абашкіна, А. М. Бойко, Н. П. Дічек, І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос, В. Ф. Моргун, Ф. І. Науменко, М. П. Ніжинський, Н. Г. Нічкало, М. М. Окса, М. Б. Євтух, М. Д. Ярмаченко та багато інших [7].

Антон Семенович Макаренко як видатний український педагог, класик української та світової педагогіки робив усе можливе, щоб виховати справжнього громадянина своєї Вітчизни – людину морально стійку, працьовиту, творчу, колективістську, всебічно розвинену. Його погляди на мету й основні завдання виховання співзвучні з вимогами сучасного Закону України «Про освіту», Державної національної програми «Освіта», Концепції національного виховання, в яких наголошується, що метою виховання в сучасній українській школі є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей,

формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору.

Антон Семенович Макаренко творчо переосмислив класичну педагогічну спадщину, взяв активну участь у педагогічних пошуках першої половини ХХ століття. Спектр наукових інтересів А. С. Макаренка досить широкий. Він залишив помітний слід у методології педагогіки, теорії виховання, організації виховання, а також розглянув вимоги до особистості вчителя [6].

Педагогічна система А. Макаренка побудована на принципах, методах та засобах виховання, а саме:

Принципи виховання:

- цілісність та діалектичність виховного процесу;
- виховання у праці;
- принцип зміни соціально-психологічних ролей дітей;
- принцип паралельної дії;
- принцип перспективних ліній.

Засоби виховання:

- праця у широкому соціальному її розумінні;
- дитяче самоврядування;
- навчання;
- естетизація життєдіяльності вихованців.

Методи виховання:

- метод довіри і поваги до вихованців;
- громадська думка колективу;
- вправи;
- вимога;
- заохочення та покарання.

Розвиваючи вчення про мету виховання, Макаренко зазначав, що педагог повинен мати перед собою *програму людської особистості*, яка охоплювала б усі аспекти і зміст особистості (зовнішню поведінку і внутрішні переконання, політичне виховання і знання). Ця програма повинна включати загальну «стандартну» частину (виховання сміливості, мужності, чесності, працьовитості та ін.), а також індивідуальний коректив до неї (розвиток індивідуальних задатків, нахилів, таланту і покликання). Виходячи з вимог часу, Макаренко вбачав мету виховання у підготовці культурної людини, а для цього потрібно дати їй освіту, принаймні середню кваліфікацію, політично розвинути, дисциплінувати, розвинути почуття обов'язку і поняття честі, виховати якості господаря і організатора [2].

Серед найважливіших принципів педагогічної теорії і практики А. С. Макаренка можна назвати:

- чітке знання педагогом цілей виховання (Макаренко вважав, що виховання нової людини – справа щаслива і посильна для педагогіки);
- повага до особистості дитини, доброзичливий погляд на її потенційні можливості сприймати добре, ставати кращою і проявляти активне ставлення до навколишнього світу [1].

Прихильники «вільного виховання» заперечували проти будь-яких форм покарань дітей, заявляючи, що «покарання виховує раба». Макаренко справедливо заперечував їм, стверджуючи, що «безкарність виховує хулігана», і вважав, що розумно вибрані, вміло і рідко застосовані покарання, крім, звичайно, тілесних, цілком допустимі [2].

Значну увагу А. Макаренко приділяв проблемам педагогічної майстерності. На його думку, педагог-вихователь повинен відповідати певним вимогам:

- бути патріотом своєї Батьківщини;
- мати добру загальноосвітню, професійну і педагогічну підготовку;
- бути ініціативним, активним, енергійним і життєрадісним, гуманним і чуйним товаришем і другом, вимогливим до себе і вихованців;
- працювати творчо;
- уміти аналізувати свою роботу і вивчати досвід роботи товаришів;
- мати педагогічний такт.

А. Макаренко високо оцінював роль учителя в суспільстві, називаючи його «інженером дитячих душ», адже саме він вказує шляхи формування педагогічної майстерності, а саме:

- розвиток уміння вчителя «читати за обличчям» вихованців, їхніми жестами, внутрішнім станом, намірами тощо;
- формування вміння керувати мімікою, поведінкою, жестами;
- формування мовної техніки, постановка голосу;
- розвиток емоційно-вольових якостей і комунікативних умінь;
- орієнтація вихователя в будь-яких обставинах;
- індивідуальний підхід до учня;
- вміння організувати колектив;
- стиль, тон педагога;
- педагогічна інтуїція;
- сила педагогічних ідей;
- уміння вести себе як педагог;
- уміння вчителя вивчати вікові та індивідуальні особливості дітей, враховувати їх при різних обставинах;
- вміння поєднати особистий вплив на вихованця із впливом колективу;
- акторська підготовка, вміння грати в дитячому колективі, розігрувати педагогічний гнів, йти на педагогічно доцільний ризик;
- підготовка до подолання опору вихованців виховним впливом;
- психологічна підготовка, формування дослідницьких умінь майбутнього вчителя.

Педагог повинен бути всебічно освіченим, високоморальним, безкорисливим, працьовитим, люблячим і знаючим історію своєї Батьківщини, володіти почуттям власної гідності. Сутність і місія професії педагога полягає в тому, щоб передати ці ключові якості підростаючому поколінню.

Макаренко вважав, що робота педагога найважча й найвідповідальніша і вимагає від особистості вчителя-вихователя не тільки особливих зусиль, а й сформованих умінь та здібностей [1].

Про означені напрямки педагогічної творчості вчителя вчений згадував у «Педагогічній поемі», «Прапорах на баштах» та численних своїх статтях, з-поміж яких – «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду» та «Проблеми шкільного радянського виховання».

У педагогічній системі А. С. Макаренка питання праці, трудове виховання займає особливе місце. Добре організована праця і раціонально педагогічно скерована у певній системі виховання А. С. Макаренка є однією з основ виховання і перевиховання молоді.

У трудовому вихованні А. С. Макаренка дотримувалася таких принципів:

- праця повинна бути творчою, радісною;
- важлива користь праці у моральному, духовному розвитку людини;
- у праці виховуються правильні стосунки між людьми;
- праця має позитивний вплив на фізичний розвиток людини;
- праця має важливе значення в особистому житті людини.

Доповненням до трудового виховання було військово-фізичне виховання. Зразковий режим, чистота, ігри, спорт, гімнастика, військово-стройові заняття сприяли вихованню у молоді дисципліни, організованості, підтягнутості і витривалості.

Провідна ідея теорії Макаренка – *закон паралельної дії*, тобто органічної єдності виховання і життя суспільства, колективу та особистості. При паралельній дії забезпечуються «свобода і самопочуття вихованця», який є суб'єктом, а не об'єктом педагогічного впливу. Сутністю методики системи виховання, за Макаренком, є ідея виховного колективу, що полягає в необхідності створення єдиного трудового колективу педагогів та вихованців, життєдіяльність якого є живильним середовищем для розвитку особистості та індивідуальності [1].

Центральна проблема педагогічної практики і теорії А. С. Макаренка – організація та виховання дитячого колективу. Під колективом А. С. Макаренка розумів контактну сукупність людей, що ґрунтується на наступних *принципах*: спільній меті; загальній діяльності; дисципліні; органах самоврядування; зв'язку даного колективу із суспільством [5].

Колектив розглядався ним як універсальний метод виховання, котрий є загальним і єдиним, у той же час дає можливість кожній окремій особистості розвивати свої здібності та нахили, зберігати індивідуальність. Він розробив і апробував методику колективістського виховання, технологію її втілення. А. Макаренко розробив теорію дитячого колективу, розкрив основні його ознаки (наявність спільної соціально цінної мети; спільна діяльність, спрямована на досягнення цієї мети; відносини відповідальної залежності; наявність органів самоврядування); визначив стадії його розвитку, шляхи формування і методику використання виховних можливостей колективу. Згідно з вченням Макаренка, характерними ознаками стилю життя і діяльності дитячого колективу є: почуття власної гідності, здатність до орієнтування, почуття захищеності, здатність до гальмування, звичка поступатися товаришеві, єдність колективу [6].

Центральною ідеєю педагогічної системи А. Макаренка стала ідея виховання у колективі та через колектив. Важливим засобом її реалізації є *принцип системи перспективних ліній*: близької, середньої і далекої, на основі яких спрацьовував «закон руху колективу» [4]. «Система перспективних ліній» А. С. Макаренка полягає в тому, що вихованців слід орієнтувати на майбутнє, а не на минуле, відкривати їм радісні реальні перспективи (ним сформульовано найважливіший закон соціалістичного будівництва, цілком спрямованого в майбутнє, який відповідає життєвим прагненням кожної людини: «Виховати людину – значить виховати у неї перспективні шляхи, по яких рухатиметься її завтрашня радість») [5].

На згуртованості учнівського колективу позитивно позначається і згуртованість у діяльності

педагогів, єдність вимог до нього. А. Макаренко вважав, що у згуртованому педагогічному колективі кожен педагог насамперед дбає про згуртованість загальношкільного колективу, відтак – про справи свого класу й лише потім – про власний успіх.

Виховання – це процес соціальний, у якому беруть участь люди, речі, явища, але перш за все люди. Із них на першому місці, як підкреслював Макаренко, батьки і педагоги.

Отже, у процесі соціалізації головне місце займає вміння особи контактувати і співпрацювати з іншими. Саме тому колективне виховання є основою правильного виховання, адже особа засвоює норми і правила колективу, суспільний досвід, вчиться регулювати свою поведінку тощо. Людина в колективі – це людина в суспільстві. Знання теорії та практики колективного виховання є особливо важливими для педагогів у здійсненні їхньої діяльності – вмінні допомагати і бути провідником у процесі соціалізації [4].

Внесок А. С. Макаренка в сучасну педагогічну науку неможливо переоцінити, адже його система пройшла через «вогонь» життєвого експерименту. Педагогічні погляди Макаренка одночасно прості і складні (неоднозначні). Система педагога складається з таких основоположних понять: честь, обов'язок, відповідальність, ініціатива, шефство, колектив.

Очевидно, що всі виховні системи є продуктом часу і породжені конкретним часовим періодом. Однак Антон Семенович був дійсно великим педагогом, який, віддаючи себе роботі і своїм вихованцям, зумів знайти реальний, доступний підхід до виховання важких дітей. Як результат – упродовж ста

років його виховна система залишається актуальною і пропонує численні рішення при виникненні тієї чи іншої педагогічної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мысли, идеи, принципы. А. С. Макаренко в современном образовании / ред.- сост. В. В. Лушников. – Абакан : РОСА, 2007. – 140 с.
2. Педагогическая деятельность и теоретическое наследие А. С. Макаренко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.eaward.ru/pedagogicheskaj_dejtnost_i_teoreticheskoe_nasledie.html
3. Міхеєва Л. В. Історія педагогіки і загальної педагогіки / Л. В. Міхеєва. – Хмельницький : ХДУ, 2004. – 63 с.
4. Максимюк С. П. Педагогіка : навчальний посібник / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2009. – 670 с.
5. Пальчевський С. С. Педагогіка : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. С. Пальчевський. – Вид. 2-ге. – К. : Каравела, 2008. – 496 с.
6. А. С. Макаренко та його роль у педагогічній діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14885/>.
7. Карпенчук С. Г. Педагогічна технологія А. С. Макаренка в контексті сучасної педагогіки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Карпенчук Світлана Григорівна ; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2003.

Дата надходження до редакції: 17.06.2014 р.

УДК 37.011:374.1:37.032

Наталія ДАВИДЮК,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки,
психології та корекційної освіти,
методист Рівненського ОШІПО

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВУ ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ А. С. МАКАРЕНКА

У статті охарактеризовано теоретико-методичні засади формування колективу вихованців позашкільного навчального закладу в контексті творчої спадщини А. С. Макаренка; узагальнено підходи до розкриття змісту поняття «колектив», його ознак, складу та структури; зацентовано увагу на особливостях гармонізації відносин особистості і колективу, ефективних умовах його формування.

Ключові слова: колектив, вихованці позашкільних навчальних закладів, засадничі аспекти формування колективу.

В статті охарактеризовані теоретико-методичні основи формування колективу вихованців во внешнешкльном учебном заведении в контексте творческого наследия А. С. Макаренко; обобщены подходы к раскрытию содержания понятия «коллектив», его признаков, состава и структуры; акцентировано внимание на особенностях гармонизации отношений личности и коллектива, эффективных условиях его формирования.

Ключевые слова: коллектив, воспитанники внешнешкльных учебных заведений, основные аспекты формирования коллектива.